

Mye å lære av Vinmonopolet

Olav Hamran

Vinmonopolet 100 år: børst og katedral

Oslo: Press, 2022

414 s.

ISBN 978-82-328-0421-4

Michael 2023; 20: 89–90.

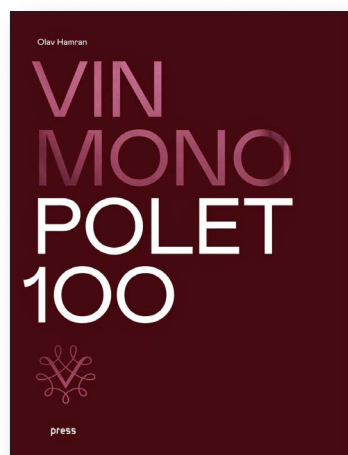
Historien om Vinmonopolets 100 år er langt på vei en fortelling om Norges historie i samme periode. Den avspeiler landets politiske, økonomiske og kulturelle utvikling. Det mest imponerende er at institusjonen ikke bare har overlevd, men at den i dag skårer høyest på omdømmeundersøkelser av offentlige virksomheter.

Etableringen i 1922 var ledd i en reguleringsprosess som begynte med brennvinsamlagene på slutten av 1800-tallet, førte til et 100 % statseid monopolselskap i 1939, og har foreløpig endt med EØS-avtalen i 1990-årene.

Jubileumsboken åpner med en beskrivelse av Vinmonopolets to hovedfunksjoner: privat handelsvirksomhet og offentlig kontroll. Skjebnen til flere av direktørene viser hvor vanskelig den balansegangen har vært og kan være.

Boken er uvanlig vakker med over 200 helsides bilder, gamle og nye fotografier, faksimiler og andre illustrasjoner. Bildene forteller en historie for seg selv. «Design: Snøhetta» står det diskret på kolofonen. Det eneste som savnes er et avsluttende register som bør være med i alle slike bøker.

Olav Hamran er historiker med doktorgrad på norsk alkoholpolitikk. Han er vel bevandret i helse- og sosialhistorien gjennom tidligere arbeid og

mange bokproduksjoner. Gjennom 23 tekstkapitler beskriver og drøfter han den varierende politiske håndteringen av «alkoholspørsmålet» og Vinmonopolets indre liv.

Tilpasningsdyktigheten til både publikum og politikere har vært Vinmonopolets styrke. Hamskiftet rundt 1990, under direktør Einar Joys' (1933–2022) ledelse, med introduksjon av pappvin og kunstnervin og lansering av *Vinbladet*, moderniserte polets profil. Det bidro til en dreining fra brennevin, som dominerte helt til 1980-årene, mot vin som nå utgjør over 80 % av salget.

Dramatikken rundt EØS-forhandlingene var større enn de fleste forsto. I 1996 ble produksjons- og grossistmonopolet opphevet og Vinmonopolet delt i to for å møte de nye kravene. Vinmonopolet ble en ren butikkjede, mens resten av virksomheten ble til det privateide selskapet Arcus. Endringene var små for kundene, men store bak kulissene.

Markedstilpasningen fortsatte med selvbetjening fra 1999, en økning av utsalgssteder og åpningstider og etablering av nettbutikk. Målet var «en moderne butikkjede med samfunnsansvar» og midlene var god service, bredt utvalg og kompetent personale. Med denne strategien har ønsket om vin i dagligvarebutikker og bensinstasjoner stilnet. Kundene kjenner seg trygge på Vinmonopolet.

Hvor stor endringen av Vinmonopolets posisjon er blitt, så vi under koronapandemien. Helsemyndighetene grep inn mot stengning av polutsalg. Som Hamran skriver: «Gjennom store deler av Vinmonopolets historie hadde det vært et mål å forhindre misbrukere eller alkoholikere fra å handle på Vinmonopolet. Nå ble åpning av butikkene begrunnet spesielt ut fra omsorg for denne gruppen» (s. 393).

Vinmonopolet er underlagt Helse- og omsorgsdepartementet og burde brukes som eksempel for andre deler av departementet. Helsetjenesten har mye å lære av Vinmonopolet. Kombinasjonen av lett tilgjengelighet, høy kvalitet og god service er nemlig resepten for overlevelse i dagens samfunn – også for den offentlige helsetjenesten.

Magne Nylenna
magne@nylenna.no

Magne Nylenna er professor emeritus i samfunnsmedisin ved Universitetet i Oslo og redaktør av Michael.